

Folyóiratunk 2005/4-es számában jeleztük: Európai Unió tagságunk különösen időszerűvé tette annak megismerését, milyen képet kap rólunk, történelmünkről a tankönyveiből Európa, azon belül is kitüntetetten a szomszéd országok ifjúsága. Mostani számunkban ausztriai, franciaországi, németországi, szlovákiai, szerbiai és romániai tankönyveket elemzünk. A tanulmányok azt bizonyítják, hogy a tankönyvekben több pontatlanság, tudománytalan megállapítás található.

In number 4 (2005) of this journal is mentioned that because of the EU and the globalisation it is increasingly recommended to pay more attention than till now, that a true notion of Hungary can be formed by the world, especially by the youth of the neighbouring countries. Within the compass of the serie of this journal, now schoolbooks from Germany, Austria, Poland, France, Slovakia, Serbia and Romania will be analysed. Unfortunately, it is proved in these studies, that more inaccuracy and unscholarly statement can be found in these schoolbooks.

Wie im letzten Heft (4./2005) angekündigt – der EU-Beitritt, die Globalisierung, die immer enger werdende wirtschaftliche und kulturelle Bindungen unter den Ländern gleichergestalt verlangen mehr Aufmerksamkeit zu schenken auf ein genaue, vorurteilsfreie Informierung der Jugend der Welt über die Geschichte einander. In der Folge untersuchen wir deutsche, österreichische, polnische, französische slowakische, serbische und rumänische Schulbücher. Die Aufsätze bezeugen – bedauerlicherweise –, daß in den Schulbüchern mehrere Ungenauigkeiten, Unwissenschaftlichkeiten zu finden seien.

Lukáts János

Mendemondák – homályosról

Hogyan mutatják be a német tankönyvek Magyarországot?

A német tankönyvekről Magyarországon akárcsak hozzávetőleges véleményt mondani is kockázatos dolog. A német iskolarendszer, a német oktatási szemlélet és tankönyvírási gyakorlat nagymértékben különbözik attól, amit idehaza természetesnek tartunk. Németország szövetségi tartományi berendezkedése tovább árnyalja a helyzetet: minden tartomány saját oktatási s tankönyvkiadási tevékenységet folytat, ezért „egységes német” tankönyvekről, egységes német oktatási tervről nem beszélhetünk. Mindezt a sokszínűséget még csak növeli a német oktatásban (is) tért nyerő liberalizálódás, amely a tanár és a diák számára egyaránt nagymértékű tanszabadságot tesz lehetővé, választást enged tankönyvek, olvasmányok és egyéb oktatási-nevelési források között.

A német iskolákban már jó ideje szakítottak a hagyományos tantárgyi kötődéssel, diákjaiknak gazdagabb szempontrendszerrel és bővebb olvasmányanyagot kínálnak. A történelemkönyv gazdag művelődéstörténeti háttérrel nyújt, korabeli társadalmi formációkat mutat be, a mindennapi élet hajdani helyszíneire vezet el (vár, kolostor, mezőváros, tengeri utazás, királyi udvar). Históriai leírásait földrajzi fölfedezők, festők, fizikusok, bölcselek rövid gondolatai, aforizmái tarkítják. Hasonló szemlélet olvasható ki az irodalom tankönyvekből is, amely mintha a mindenkor irodalmi élet helyszíneit, jelenségeit tartaná fontosnak egybegyűjteni. Így az irodalom a nemzeti tudatfolyamatnak és a művészet fejlődésének egyszerre lesz része, sajátos alkotóelemeit ezek fényében és értelmezésében vizsgálhatjuk. A földrajz tankönyveknél ezek után már természetesnek hat, hogy számtalan ponton kötődik az idegenforgalomhoz, a közlekedéshez, az utazáshoz. Különös lendületet kapott ez a szemlélet az Európai Unió kibővülése után, a határok értelmezésének megváltozása következtében.

x x x

Iskolai tanulmányai során a diák idegen országgal (néppel, nyelvvel, kultúrával) elsősorban földrajzi, történelmi és irodalmi tanulmányaiban találkozik. Ugyanakkor ezek azok a tárgyak, amelyek a sajátos nemzeti kultúra és tudáskincs főbb elemeit közvetítik számára, és megerősítik benne. Milyen mértékig és milyen szemlélettel fér meg ebben az értékrendben az idegen ország (nép, nyelv) és szellemi alkotás? Hol található Magyarország annak, aki meg akarja találni? Mi történt ezen a földdarabon az elmúlt évszázadokban, miről hogyan gondolkodtak a magyarok, mit hogyan fogalmaztak meg, és milyen sajátos szemlélettel tették gazdagabbá vagy színesebbé az európai palettát? Vajon milyen válaszokat talál ezekre a kérdésekre a német diák a saját tankönyvében? Mi az a kötelező (vagy inkább elvárható) minimum, amellyel tanulmányai végeztére Magyarországról rendelkezni fog?

A mai német diákok szülei tanultak még az *Erdkunde* c. földrajzkiadvány sorozatából (1965), melynek a második kötete foglalkozik az európai országokkal. A kötet sokadik fejezete kalauzol el Délkelet-Európába (a német köztudat következetesen ide sorolja be Magyarországot). A vonatkozó fejezet címe: *A pusztán*. Utána kérdések következnek: *Milyen természeti határai vannak a magyar Alföldnek? Milyen államok vannak a magyar Alföldön?* Ezután az Alföld bemutatása következik: *„Kezdetben volt a pusztá, a széles sztyeppevidék a magyar Alföldön, ami egy óriási lapos mezőség. Lovas pásztorok hajtották marhacsordáikat a száraz, gyepes vidéken. Ma a sztyeppe arculata más. Már 60 éve megkezdődött a termékeny lösz- és öntéstalajok szántófölddé alakítása... Falvak keletkeztek a korábban szinte ember nélküli országban... A II. világháború után a Magyar Népköztársaságban a mezőgazdaság teljesen megváltozott. A nagybirtokot kisajátították. A földművesből paraszt lett, a földeket orosz minta szerint kolhozokban egyesítették... A termést a kormányzat által szabályozott áron hozták forgalomba. A nyereséget, amelyet az állam a javak újraelosztására szánt, arra használták, hogy gyárakat építsenek. Magyarországon a korábban hiányzó gyárak felépítésének a költségeit a parasztnak kell megfizetni. A vasipar nagy művei elsősorban Budapest környékén és a*

Duna-vidék más városaiban jöttek létre. Magyarország tiszta parasztszágból többségében ipari állammá vált.” Kép: A pusztán. (Csorda gémeskúttal, kukoricaföld, kecskék, magányos paraszt, gyalog. Marhák.)

Zavarban lehet szegény német lurkó, hogy most irigyelni vagy sajnálni kell a változásokért a pusztaiakat (alias: magyarokat, bár ez a szó nincs leírva!). Mi ugyan eddig úgy tudtuk, hogy „Virágoskert vala híres Pannónia”, most kiderül, hogy ember nélküli sztyeppe. Vajon mi történhetett **1905-ben**, amitől a sztyeppe váratlanul szántófölddé változott? És talán még egy néprajztudós figyelme is megélenkül a marhacsordát hajtó lovas pásztor hírének hallatán. Attól mindenesetre megkönnyebbülhetünk, hogy „a földművesből paraszt lett”.

A könyv a fővárosba is elkalauzolja olvasóját: *„Budapest a Duna két partján fekszik. A hegyes nyugati part Buda, az óváros a várral. A Halászbástyáról áttekinthetjük a várost és a folyót. Sok híd köti össze Budát és Pestet, amely a fiatalabbik település a lapos keleti parton. Itt van ma a magyar főváros központja. A Duna-parton áll a Parlament hatalmas épülete. Közel hozzá a Margitsziget, a milliós város üdülőközpontja. Széles utcák szelik át a kormányzati negyedet. Az üzleti negyed utcáin tolonganak az emberek. A teljes magyar lakosság egynegyede Budapesten lakik. Legtöbbjük a főváros nagy ipari negyedeiben talál munkát a város déli peremén. Kilométer hosszan sorjáznak a gyárépületek és az üzemcsarnokok a folyóparton. Budapest korábban Európa egyik legelegánsabb városa volt. Mint a Magyar Népköztársaság fővárosa, ma sok munkást foglalkoztató ipari város. Vizek: Duna, Dráva, Tisza, Balaton. Városok: Budapest, Miskolc, Debrecen, Szeged. Szakfogalmak: pusztá, sztyeppe.”*

Valójában korrekt tájékoztatás volna, mégis elkedvetlenít a számtalan sztereotípiát, a kötelező Parlament és az obligát Margitsziget. Mintha egy kelet-német neorealista film forgatókönyvét olvasnánk. A hajdani elegancia egyetlen elemét sem említi. A tízszoros leírásba (ami nem kevés!) ennél több is belefért volna – például egy dunántúli város neve.

A Terra földrajzkiadvány a magyar Alföld déli részére vezeti egy hajókirándulás német diákrésztvevőit: *„Itt a pusztá mélyebb és szárazabb, mint Észak-Magyarországon. A kontinentális klíma a sztyeppei gazdálkodásnak kedvez, amely régóta a lótenyésztés hazája”.* Fényképmelléklet: Pusztá, csikós, gémeskút.

Az *Erdkunde* harmadik kötete a Duna vonalát követi Európán keresztül, s Magyarországra érve a következő megállapításokat teszi a folyóról: *„Pressburgnál (ez Pozsony) töri át a Porta Hungaricát és lép a Kisalföldre. Egy szűk völgyön át, amely a Mátra hegység és a Bakony erdő között húzódik... éri el Budapestet. (Említés történik Aquincumról.) Később itt állt a magyar királyok és a török vezírek rezidenciája. A királyi várat Mária Terézia építette. Lejjebb a Duna több ágra szakad, az alföldi partok mocsarasak.”* Talán csak a térképre kellett volna nézni a Mátra hegy és a Bakony erdő között, nem pedig nem létező mocsarak után kutatni... Majd: *„A népek országútján. Már időszámításunk kezdetén benyomultak a hunok a sztyeppes térségre. Évszázadokkal később követték őket a magyarok is. Ázsiából jöttek, mint ék nyomultak a szláv népek közé, és nyugati illetve déli szlávokra osztották szét őket.”* Ezt az Ázsiát csak nem tudják feledni, ha nem akarják! Lám, még a földrajzkiadványban is fölemlégetik. Mit mondhatnak vajon a (nyugati és déli csoportra kettéekelt) szlávok, és az ő történelemkönyveik?

A Duna-túra folytatódik, a német kisdíák már Romániában jár. Vagyis...: „Románok, magyarok és németek élnek Erdélyben. A németeket 800 éve a magyar királyok hívták az országba. Itt, az idegenben erdőt irtottak, falvakat és városokat alapítottak. Erdélyből már a középkorban virágzó parasztszágot csináltak, ismereteiket és tapasztalataikat megosztották a velük együtt lakókkal. A törökök és más népek ellen az országot gyakran meg kellett védeniük. Birtokaikat a magyarok és a románok is kisajátították. Ma kolhoz munkások ott, ahol valaha szabad parasztok voltak.” Olvassuk figyelmesen, bár a történelmi szemlélet beszüremkedése a földrajzkönyvbe kissé egyoldalúra sikeredett: a 800 évet kizárólag az erdélyi szászok szempontjából világítja meg, nem minden elfogultság nélkül.

Érdeemes még egy könyvet kézbe venni, a rendszerváltozást követően más szempontok kapnak hangsúlyt. A *Durchblick Erdkunde* (1997) táblázatot készített: *Hol töltötték a németek a szabadságukat 1995-ben?* Az élen a spanyol (12%), az osztrák és olasz (8), a görög (6) nyaralóhelyek állnak, Magyarország 3%-kal egy sorban az USA-val, Kanadával és Törökországgal. Ennél kevésbé vonzó célpont Észak-Anglia, a Benelux államok és a Karibi szigetek. Ha legalább ez a 3% német turista nyitott szemmel járna!

Ugyanez a kötet az európai úti érdekességek között említi a Mazuri-tavakat, Costa Bravát, Lappföldet, Bretagne-t, Skóciát, Andalúziát, Elzászt – és természetesen a Pußtát. (Nem említi a Balatont, a Bükk-fennsíkot, a Káli-medencét, a Dunakanyart, Egert, Kőszeget, Esztergomot...)

Ha eltekintünk a német földrajz tankönyv történelmi határsértéseitől, szembe-tűnő, hogy Magyarországgal kapcsolatban változatlanul bizonyos „hívószavak” élnek makacsul: a pusztá, a sztyeppe, a mélyföld, a gémeskút, a rideg állattartás gyalogos és lóhátas szereplői. Mindezek ráadásul a felvilágosodás korában rájuk ragadt riasztó mellékzöngével és kuriozitással. Miközben mindezt mélységesen elítélik, és anakronisztikusnak tartják, kizárólag ennek csinálnak propagandát tankönyvben, idegenforgalomban, utazási prospektusban.

x x x

A földrajzi tájékoztatás gyarlóságait egy kiadós országjárás azért képes korrigálni, a történelmi tanulmányok hiányát aligha. Három németországi középiskolai történelmi tankönyv-sorozat Magyarország-képét érdemes egybevetni, illetve egymással kiegészíteni. A legkorábbi a *Zeit und Menschen* című (1985–1988), a másik kettő a rendszerváltozást követő évtizedben látott napvilágot (a *Geschichte und Geschehen* 1988-ban, az *Anno...* 2002-ben). A három könyv szemlélete lényegében azonos, a *Zeit und Menschen* szűkszavúbb az 1945 utáni események tárgyalásában, és értelemszerűen nem tartalmazza az 1989-et követő eseményeket.

A hunok Kárpát-medencei látogatásáról már hallottunk a földrajzkönyvben, **a német történelem azonban nem tartja számon a hun-magyar rokonságot.** A magyar Honfoglalást a tankönyv ugyan nem említi, utána azonban hamar megjelennek a magyarok a német történelemben: „899 és 955 között a magyarok a Duna-Tisza alföldjéről kiindulva több mint 30 rabló hadjáratot (Raubzüge) folytattak, elsősorban a keleti-frank birodalom ellen. A pusztító és fosztogató hadjáratok után a betolakodók sze-

kérszámra vitték magukkal a templomok elrabolt kincseit, az elfogott keresztényeket pedig eladták rabszolga-kereskedőknek... Csak 955-ben sikerült I. Ottó keleti-frank királynak a magyarokat a rabló hadjáratok beszüntetésére kényszeríteni és visszaszorítani őket a Duna-Tisza vidékére.” „Ottót a magyarok fölött, a Lech-mezőn aratott győzelem után „a haza atyjá”-nak, imperátornak nevezték.” Kétségtelen, hogy az eufemisztikusan „kalandozásoknak” nevezett magyar vállalkozássorozatot a németek igen rossz néven vették, és 1100 év elteltével is fölelegetik.

Utána aztán egy darabig békeség van a keleti végeken, Magyarországról nem történik említés. Szent István és Bajor Gizella mindkét ország sorsát befolyásoló házasságáról nem esik szó, Stauf Frigyes svábországi herceg (később német-római császár) és Magyarországi Konstancia nászáról igen (Konstancia korábban Imre magyar király özvegye volt). Hallgatnak a tankönyvek arról a XI. századi német kalandról is, amely Búvár Kund keze nyomán már Pozsony alatt csúfos véget ért, és amelyről Vörösmarty nevezetes versében ilyen tömören fogalmaz: „Had vesszen, aki bánt!” Luxemburgi Zsigmond is említés nélkül marad, pedig ötven évig volt magyar király és négy évig német-római császár, valamint az is, miként „nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára”.

A Hunyadiak helyett és után más következnek: „II. Szulejmán (Nagy Szulejmán, Suleyman der Praechtige – Pompás Szulejmán) hadai 1521-ben Belgrádot, 1526-ban majdnem egész Magyarországot elfoglalták, és végül 1529-ben Bécsset ostromolták.” A térképmellékleten a három részre szakadt ország megnevezései: habsburgi Magyarország, Magyarország oszmán uralom alatt és Erdélyi fejedelemség (Grossfürstentum Siebenbürgen) – de itt már nincs utalás Magyarországra.

Még egy magyar vonatkozás a XVI. századból: „(Kálvin) 1541-től haláláig (1564) Genf városában reformálta az egyházat, főként Franciaországban, Németalföldön, Skóciában és Magyarországon számos követőt szerzett”, aztán a világnak ez a része hosszú időre kiesik a német történelem érdeklődéséből. Nem esik szó Wallenstein felsőmagyarországi hadjáratáról, nem a Budavár felszabadításában résztvevő német hadvezérekről és seregtestekről (Badeni Lajos, Lotharingiai Károly, Starhemberg Rüdiger – pedig az ő emléküket kegyelettel megőriztük), magáról Savoyai Jenőről sem.

Száz év kell ahhoz, hogy Magyarország ismét helyet kapjon a német történelemkönyvben. Ekkor már egy megerősödött Ausztria és egy meggyengült Magyarország állt a német fejedelemségek és az egyre hatalmasabb Poroszország szomszédságában: „Nagy Frigyes politikája követőkre talált más országokban is, Oroszországban Nagy Katalin, Ausztriában II. József személyében. II. József sürgős reformokat vezetett be, részben forradalmi tervei voltak. A soknemzetiségű Habsburg államból egységes országot akart létrehozni, az egységes német hivatali nyelvet vezette be, központi bürokráciát, egységes adórendszert és iskoláztatást. Szociális intézkedései Európában példa nélkül valók. A központi közigazgatás bevezetése ellen a Habsburg tartományok is lázadtak. De a birodalom más országaiban is ellenállásba ütközött, amelyek felkelésbe toroklottak. A magyarok kényszerítették Józsefet az eltörölt ellenállási záradék segítségével, hogy minden intézkedését – a türelmi rendeleten és a jobbágyság eltörlésén kívül – vonja vissza. Ez a két törvény volt, amely József nevét Ausztriában is megőrizte.” Ez a leg-hosszabb egybefüggő szöveg, amely Magyarországról szól, illetve értelemszerű-

en Magyarországra is vonatkozik. II. József megítélésében lényegében közel áll a magyar történelem értékeléséhez.

Legközelebb 1848-ban találkozunk Magyarországgal a német (osztrák) történelemben: „A Franciaországban uralomra került köztársasági hatalom célja az volt, hogy a nemzeti törekvéseket támogassa Magyarországon, Lengyelországban és Itáliában, és hogy ezeket a népeket „a bécsi rendszer horgáról leakassza (aus den Angeln heben)”. „Amikor októberben az osztrák csapatok rohamra indultak a fölkelte Magyarországot ellen, a munkások, diákok és demokraták fölkeltek, és a várost (Bécset) rövid időre hatalmukba kerítették”. Lényeglátó és objektív sorok, hasonló szellemben ír a *Zeit und Menschen* is: „Már a bécsi forradalmi események előtt, március 3-án, a magyar Kossuth az autonómia jogát és parlamenti berendezkedést követelt a saját népének és a Habsburg Monarchia többi népének is.”

1849-ről olyat ír, ami akár a magyar történelemből is átkerülhetne, változtatás nélkül: „A cári uralom európai rendtevé hatalomként (Ordnungsmacht) mutatkozott be, Oroszországon kívül is. Ferenc József osztrák császár kérésére 1849-ben intervenciót hajtottak végre Magyarországot ellen, Miklós cár nemcsak a monarchista legitimitás érdekében lépett fel, hanem hogy Oroszország határait megvédje: „mert a magyar lázadásban egy általános összeesküvés hatása is benne van, minden ellen, ami szent, és különösen Oroszország ellen látszik ez világosan, mert a lázadás élén a mi örök ellenségeink fő eszközei, a lengyelek állnak!” A hatalmi arrogancia és a zsarnokság üldözési mániája ritkán nyilatkozik meg leplezetlenebbül és hitelesebben!

Magyarország fél évszázadra ismét kihull a német érdeklődésből. Pedig közben volt Königgratz, volt Hármas Szövetség, s Andrássy gróf mint osztrák-magyar külügyminiszter. És az I. világháború, amelyben Ausztria-Magyarország azonos katonai szövetségben volt Németországgal. Többször is szóba kerül azonban a világháború után kialakult közép- és kelet-európai konstelláció, Németország és Magyarország némiképp hasonló helyzete, nemzetközi megítélése: „A legyőzöttekre kényszerített béke kemény volt és – elsősorban Ausztriának, Magyarországnak és Törökországnak – a hatalmi álmok végét jelentette... Főként Németországban, Magyarországon, de Törökországban is nőtt az akarat, hogy a jogtalanul végrehajtott változtatásokba ne nyugodjanak bele, és megkíséreljék az elveszítetteket visszaszerezni. Ez azonban akkor csak Törökországban sikerült.” „Új államok 1918 után. Csehszlovákiához tartozott a történelmi országmag: Cseh- és Morvaország, Szlovákia és Kárpát-Ukrajna, amelyek korábban a Magyar királysághoz tartoztak. Jugoszláviához tartozott a Szerb Királyság, az évszázadokon át a Habsburgok uralta Szlovénia és Horvátország, valamint Magyarország és Románia határvidéke.” A tankönyv ezután Államközi konfliktusok címen összegez: „Az I. világháború vesztesei, közöttük Németország és Magyarország (amely területének nem kevesebb, mint kétharmad részét elveszítette) nem nyugodtak bele a veszteségbe, és a revízió alkalmára vártak. A fő érintettek, Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia létrehozták a Kis Antant szövetséget, amely Franciaország támogatását élvezte”. A történelem azonban „előre duzzad feltarthatatlanul”, a Csehszlovákia felbomlása (1938–1939) c. fejezetben már ez olvasható: „A szudétánémetek kiléptek az államszövetségből, a szlovákok önálló államot alkottak, a lengyelek ultimátummal Teschen egy részén egyesültek, a magyarok megszállták Kárpát-Ukrajnát”.

A két háború közötti Magyarországnak ismét kevés figyelmet szentel a német történelemkönyv, mindössze *Fasiszta jelképek* címen ad képes összeállítást, ebben szerepel „a magyar fasiszták nyilaskeresztje”, alatta pedig egy plakát, amely „a magyar tengernagy és kormányzó számára készült” (a plakáton kormánykereket tartó kéz látható, hátul vörös hullámok. Az aláírás egyetlen szó: Horthy!). A nemzetközi kitekintésből kevés vonatkozik Magyarországra: „Az olasz fasizmus példakép volt hasonló mozgalmak számára, főleg Németországban, Ausztriában, Spanyolországban, Portugáliában, Görögországban, Magyarországon, Lengyelországban, Romániában, Horvátországban, Szlovákiában és Bulgáriában”. Magyarország II. világháborús részvételéről is meglehetősen szűkszavúsággal szól (pedig ezúttal is azonos katonai szövetségbe tartoztunk).

A II. világháborút követő események között kiemelt hangsúlyt kap a németek kitelepítése: „A német lakosságrész áttelepítésében a szovjetek és a lengyelek megszállta német területekről, valamint a német kisebbség átszállításában (Überführung) Magyarországról és Csehszlovákiából a szövetséges résztvevők a potsdami konferencián egyeztek meg.” „Ehhez jöttek a keleti menekültek milliói, akik már a háború folyamán elmenekültek. Továbbá 6,65 millió a Szovjetunióból, a lengyelek megszállta területről, Csehszlovákiából, Magyarországról és Jugoszláviából kiutasított ember 1946-ig a szövetségesek által szervezett szállítmányokban érkezett a megszállási övezetekbe.”

A béke azonban mintha nem köszöntött volna be a háború megszűntével: „Adenauer (német kancellár) már 1945 őszén kidolgozta a kelet-nyugati rendezés elveit: a Szovjetunió tartsa kézben Németország keleti felét, Lengyelországot, a Balkánt, látszat szerint Magyarországot és Ausztriát.” Hát ez a „látszat szerint” mintha túlságosan valószínűre sikerült volna! Vagy talán Adenauer nem kidolgozta, hanem csak tudomásul vette azokat a rendezési elveket?

Fritz Stern amerikai történész mondatai ugyan az 1953-as Berlinről szólnak, de már későbbi eseményekre is utalnak: „A június 17-i felkelés előhírnöke volt a reformoknak. Az NDK-val szomszédos országok lakói, a lengyelek, a magyarok, a csehek a maguk nagyszerű módján (auf ihre eigene grossartige Weise) megkísérelték, hogy a fejlődést továbbvigyék” (Geschichte). A virágnyelvű fogalmazást az Anno... pontosítja: „Orosz páncélosok állították meg a demokráciát Magyarországon (1956) és Csehszlovákiában (1968)”, majd: „Főként az 1956-os népfelkelések után (Lengyelország, Magyarország), amelyek megrázták a keleti blokkot, szólított fel az USA „wortreich” keresztes háborúra a kommunizmus ellen”. Után... harminc évvel, és valóban „wortreich” módon!

Már csak a boldog hepiend van hátra: „Szavazás a lábakkal. A határ megnyitása Magyarországon és Ausztria között 1989-ben új lendületet adott a fejlődésnek. Amikor... a magyarok az NDK turistáknak engedélyezték a kiutazást nyugatra, három hét alatt 25 ezer keletnémet hagyta el az országot”. És áll a tankönyv végén egy szép és tanulságos mondat, minden kortársnak és olvasónak szólóan: „Aki jelen volt, amikor 1953-ban Berlinben a munkásfelkelést és 1956-ban a magyar felkelést leverték, aki átélte a Berlini Fal építését 1961-ben és megnyitását 1989-ben, az más szemmel néz vissza az eseményekre”. Igen.

Vegyük kézbe a német iskolák irodalom tankönyvét. A „magyar” könyvet ott „német” könyvnek hívják! De más különbség is van közöttük. A tankönyvet szöveggyűjtemény egészíti ki, mindkét könyv 9–9 kötet (vagyis ahány osztály van), a kötetek azonos kiadónál, egységes arculattal, egységes szerkesztési elvek szerint ismertetnek meg az irodalommal. Vagy inkább azzal, amit a német iskolában irodalomnak neveznek.

Az alsó osztályokban elsősorban a népköltészet és a „műmese” hódít (kínosan megkülönböztetik a kettőt!), de kezdettől többségben vannak a szerzői szövegek. A szorosan vett irodalomtörténet a 6–8. osztályban kerül sorra, de az irodalmárokkal egyenrangú szerepet kapnak a korabeli tudósok, politikusok, egyéb művészek és nem művészek írásai. A cél nem annyira az irodalmi folyamat, hanem az egyes korszakok szellemiségének és körülményeinek a megismertetése. A bemutatott szövegrészek némelykor csak néhány sorosak, viszont a korabeli festőt, zenészt, felfedezőt, filozófust, császárt a saját környezetében, a saját gondolatai alapján ismerjük meg. Ha pedig későbbi korok nagy írója ír arról a régi időről, az ő írása is ott áll a korabeli szerzők társaságában. Népszerű tévésorozatok, filmkritikák, ismeretterjesztő újságcikkek színesítik a régi korok irodalomtörténetét.

1. Az érettségihez közeledve aztán egyre szélesebb lesz az irodalom palettája, az utolsó évfolyamok tankönyveinek tartalmát jól érzékelteti az alábbi tartalomjegyzék (a véletlenszerűen kiemelt nevekkkel, akik láthatóan gyakran „nem írók”): *Az ember a világban* (Pascal, Huizinga), *Nyelv és költészet* (Hesse, Nietzsche, Schopenhauer, Tucholsky, Goethe, Rilke), *Képzőművészet és zene* (Wagner, Mozart, Beethoven, Hindemith), *Tudomány és oktatás* (Weizsaecker, Humboldt, Ranke), *Állam és jog* (Grimm, Bismarck, J. Burckhardt, T. Mann), *A szellem útjai* (Kant, Jaspers), *A kor szelleme* (Nietzsche), *Élő világ* (Lessing, Kant, Hebel, Herder, Schiller). A tankönyvekben nyilvánvaló a német szerzők döntő fölénye, mind a szépirodalomban, mind a tudományos írások, memoárok terén.

2. Mintegy negyven év német irodalmi tankönyveit és szöveggyűjteményeit lapozzuk át. A tizenegy (egyenként 9 kötetes) szöveggyűjtemény-sorozatból kettő látott napvilágot Berlinben, az egykori NDK fővárosában (1972 és 1984), a többi a korabeli NSZK-ban, illetve később az egyesült Németországban. A szöveggyűjtemények meglehetősen nagy területi szóródást mutatnak: Stuttgart három, Hannover és Berlin két, Braunschweig, Karlsruhe, Paderborn, Frankfurt am Main és München egy-egy alkalommal szerepel a kiadás helyeként.

A német szerzők között evidenciaként szerepelnek osztrák és svájci írók-költők, de a külföldi (nem német) szerzők aránya is kiegyensúlyozottnak mondható. A szöveggyűjteményeknek mintegy 20–30%-át teszi ki a világirodalomból származó vers, próza vagy drámarészlet, esetleg naplórészlet, aforizma, ima, könyvkritika, mese vagy akár gyászbeszéd. Sok az ókori fölirat, a bibliai idézet, névvel azonosítatlan szöveg, kedvelt szerző Hérodotosz és Homérosz, Ezópusz, Julius Caesar és Marcus Aurelius, de Szent Ágoston is jelen van soraival. A középkorból Marco Polo és Kolumbusz nevezetes útinaplóikkal szerepelnek, a modern kori utazók közül Thor Heyerdahl, Sven Hedin és Robert Falcon Scott (magyarul: Scott kapitány) nevét-művét olvashatjuk többször is. Valamint Gagarint, érdekes, hogy nem az NDK-ban kiadott kötetben! Az újabb kori világirodalomban „tarolnak”

az oroszok: Csehov, Tolsztoj, Dosztojevszkij a XIX. századból, Gorkij, Szolzsenyicin, Jevtusenko, Rozsgyesztvenszkij a XX.-ből. Lenin is szerepel egy írásával, ő a berlini kötetben. Kevesebb az amerikai, bár Hemingway gyakori szerző, Mark Twain és Jack London a fiatalabb nemzedéknek szánt művekkel van jelen. Maupassant a kevés francia szerző egyike (de még Balzac, Zola is), Verne helye megingathatatlan. Az északiakat több művel képviseli (végig a kilenc év során) Astrid Lindgren, Andersen, Selma Lagerlöf, a finn Waltari. A délieket Cervantes, az Ezeregyéjszaka. De felbukkannak mások is: a cseh Nezval, a török Hikmet, a chilei Neruda, a német-zsidó Buber. És a német „nem írók”: a zenész Mozart, a filozófus Schopenhauer és Nietzsche (sokszor), Albert Schweitzer és Pestalozzi, az államelnök Weizsaecker, a politikus Bismarck és Moltke. Mostohán kezeltetnek a szöveggyűjteményben az olaszok, a lengyelek, alig mutatóban vannak jelen a délkelet-európaiak (románok, szerbek, bolgárok).

És akkor a magyarok... Negyven év 11 szöveggyűjtemény-sorozatába (ami kb. 100 kötetet, kötetenként kb. 100 írást, együttesen tehát mintegy 10000 – azaz tízezer – írásművet jelent) négy magyar szerző egy-egy művét válogatták be. A négy szerző és a négy mű: Balázs Béla: *A közeli felvétel – a filmtechnika egyik mesterfogása*, Georg Mikes: *Das Auto, nach dem man sich sehnt*, Déry Tibor: *Die Tiere von Betlehem*, Arnold Hauser: *A romantika mint meghaladott szubjektívizmus*. Csempésszük hozzájuk még Ephraim Kison, aki Kishont Ferenc néven volt 1956-os emigrációjáig jó tollú magyarországi újságíró – a tízezerből több rövid írás is az övé. Ennyi.

Balázs Béla, Hauser Arnold (maradjunk a magyaros névalaknál) életműve nagy részét Németországban illetve német nyelven alkotta, a német kapcsolatrendszer és publikációs lehetőségek megteremtését mindkettőjük fontos feladatának tartotta. Déry Tibor hasonlóképpen anyanyelvként beszélte a németet, ráadásul az 1960-as években „politikai tett” volt a közelmúltban szabadult Déry publikálása a nyugati sajtóban. Kison-Kishont magyarországi gyökereit talán maguk a szerkesztők is csak a lexikonból olvasták ki, Mikest angolból fordították. A közölt nevek iránt minden tiszteletünk hangoztatásával kockáztassuk meg a megállapítást: ők aligha a magyar irodalmat vagy a magyar szellemi élet egészét képviselik. Vagy pontosabban: azt a nagyon vékony szeletét, amely a német sajtóban van jelen több-kevesebb rendszerességgel (Mikes, Kison), annak is inkább a szórakoztató szférájában. Valamennyien XX. századiak, amikor az utazás lehetősége vagy éppen az emigráció kényszere könnyen eljuttat egy elégedetlen értelmiségit Budapestről Berlinbe, Frankfurtba. Balázs Béla az európai filmtudomány kiváló elméleti alkotója, Hauser a művészetelmélet alapműveit hozta létre, Mikes György a magyarországi könnyű műfaj (a hajdan híres „pesti humor”) egyik derék munkása. Közülük Déry Tibor az egyetlen, aki valóban jelentős irodalmi életművel rendelkezik. A könyvbe egy karácsonyi sajtózsengéjét válogatták be.

A XIX. századi magyar irodalmi aranykor nagyjai, a századforduló kismesterei, Ady vagy József Attila, Krúdy vagy Kosztolányi (akinek mellel szép számmal fordították a könyveit németre is), Illyés, Karinthy vagy Szabó Magda nevével ismeretlen marad a német iskolában.

Nyilván nem dől össze a világ, nemzeti öntudatunk és irodalmi *önértékelés*ünk sem hullik darabokra ettől a tapasztalattól. Sem hazánk szépségébe vetett hitünk, sem történelmünk nagyszerűségének tudata, kétségtelen erényeivel és nyilvánvaló hibáival. Valahol azonban hibának kell lennie, ha az általunk elképzelt értékek ilyen távolságba kerülnek mások (idegenek, németek, európaiak) elismerésétől. Talán mi becsüljük többre magunkat, a magunk teremtette gondolatokat, műveket, mint amennyit azok valóban érnek? Ebbe a gyarlóságba bizony más nép is beleesik. Vagy valahol máshol kellene keresni a hiba okát? Nem másban! Saját magunkban! Abban a hátrányban, amelyet szeretünk erénynek föltüntetni, hogy nyelvünk érthetetlen az idegenek (németek, európaiak) számára? Vajon mit teszünk azért, hogy műveink ne érthetetlen palacküzenetek maradjanak? A fentnevezett szerzők tettek, a maguk igényesebb-szerényebb műveit folyamatosan elvitték és megmérték más nyelvű közegben. Joggal vagyunk büszkék műfordítóink remekléseire, amellyel a világirodalmat élvezhető közelségbe hozzák, vajon miért megoldhatatlan a magyar remekek igényes másnyelvű tolmácsolása? Bár önmagában bizonyosan ez is kevés volna, a más nyelvre ültetett magyar műveket, magyar szerzőket „el is kell adni” külföldön, amit némelyek módfelett ügyesen meg is tesznek, sajnos gyakran magyar szerzőtársaik rovására. Szellemi külpolitika, Írószövetség, Collegium Hungaricum – nevek és szavak maradnak mindezek, ha nem a magyar kultúra külföldi, európai útját egyengetik, teszik elérhetővé, bejárhatóvá, egyenértékűvé. Egy népet, egy nyelvet, egy sajátos szellemi kincset elfogadtatni egy másnyelvű, másszellemű közeggel ropant nehéz feladat, fáradságos és hosszadalmas. Sok kudarccal jár, pénzzel, idővel, meggyőzéssel, és valódi értékek kellene hozzá, amelyek hiteles művek lehetnek más nyelven is, Európában is, a német iskolakönyvekben is. Vannak népek (szellemi külpolitikák, Írószövetségek), akik értik ennek a nehéz munkának a csínját-bínját. Ne röstelljük eltanulni tőlük! Olyan munka ez persze, mint a mesebeli diófaültetés, amelyet a gazda nem önmagának szán árnyékot adó pihenőhelyként, hanem az unokáknak.

Abi Guide 1997 – érettségi útmutató, afféle középiskolai „kisokos”. Tele bölcs és hasznos tudnivalóval, segédeszközzel a tudás rendszerezéséhez. A német diákok kedvelik az effajta könyvecskéket. Sok benne az összefoglalás, kevés az adat, a név. Külföldi név pedig egészen kevés, melyet ismernie kell egy érett német diáknak: Camus, Saussure, Rushdie, Sartre, Szolzsenyicin. Ne nézzük kárörömmel, ki mindenki hiányzik belőle! Egy biztos: magyar név nincs a könyvben...

A tanulmányban felhasznált tankönyvek:

ZEITEN und Menschen 1–3. Bd. Paderborn 1985–1988. Schoringk-Schradel. (?) 322, 359, 405 p.

LESEBUCH für die Grundschule. Braunschweig Westermann Verlag 4 Bd. 1971. 163 p., 5 Bd. 1971. 200 p.

LESEBUCH für Gymnasien in bayeren. Frankfurt am Main – München. Diesterweg-Oldenburg Verlag 10. Bd. 1996. 254 p.

TERRA. Erdkunde. Gymnasien baden-Württemberg. Gotha und Stuttgart Klett-Bertes Verlag 5. Bd. 2001. 213 p.